

Kun kortteli kippautuu

Etnisten hierarkioiden käänteistyminen

PERTTI HYNYNEN

Kun lihakauppa ”boucherie” häipyi ja jäi vain ”halal”, josta ei saa sikaa, se merkitsi ranskalaisille ”symbolista karkotusta korttelista”. Näin kiteyttää tutkija Olivier Masclat erästä Gennevilliersin korttelia Pariisista luoteiseen (2003, 85). Samanlaista symboliikkaa olisi ollut kovaäänisen tulo moskeijaan Duisburgin Marxlohissa. Silti kovaäänisellä ei haluttu ketään karkottaa, sillä kaupunginosan ulkomaalaisjaostossa turkkilaisen moskeijayhteisön edustaja vetosi (Heitmeyer & Anhut 2000, 423): ”Rakkaat saksalaiset, älkää muuttako pois”.

Kortteleiden segregaation ja kurjistumiskierteen suhteen Sebastian Herkommer (2004, 37) viittaa korttelin keikahtamiseen tai kippautumiseen (ein Quartier ”umkippt”) väestörakenteen osalta. Käsitteellä ”Überfremdung” viitataan kantaväestön (”einheimische”) jäämiseen alakynteeseen, muukalaisten alle tai pehmeämmin ilmaistuna siihen, ettei tunne enää elävänsä omissa maassaan ja korttelissaan. Tätä vastaa Ranskassa sana ”envahis” (Perrineau 1997, 31): ”Ranskalaisilla on tunne, että heidän maansa, alueensa tai korttelinsa on tullut ’vallatuksi’ (envahis).”

Hollannissa ohjaaja Theo van Goghin murha ja sitä seuranneet väkivaltaisuuDET marraskuussa 2004 nostivat otsikoita koko maan keikahtamisesta. Maata pidettiin malliesimerkkinä monikulttuurisesta yhteiskunnasta, mutta monikulttuurisuus toteutui paralleeliyhteiskuntana, jossa kukin yhteisö on omillaan ja sekoittumista vältetään. Uudenlaiset oikeistovoimat Hollannista Tanskaan ja Suomeenkin ovat hyödyntäneet näitä ongelmia. Toni Halmeen menestys eduskuntavaaleissa maaliskuussa 2003 kiinnitti toimittajien huomion itäisen Helsingin lähiöihin.

Näiden poliittisten prosessien taustalla on syvempää murrosta, joka on yhteydessä maahan-

muuttoon. Kortteleiden keikahtamisesta voidaan kuitenkin kysyä myös toisin. Onko maahanmuuttajien vika, jos kanta-asukkaat jostain aivan muista syistä ovat jättäneet asuntoja tyhjiksi? Tai jos ikääntynyt saksalainen tai ranskalainen pikku-kauppias ei löydä itselleen jatkajaa?

Mitä tapahtuu keikahtamisen jälkeen? Se voi olla viimeinen pysäkki ennen korttelin tuhoa ja purkamista. Korttelin kohtalo on silloin saneltu, jos paremmin menestyneet maahanmuuttajatkin alkavat muuttaa pois. Tai kun hekin haluavat lapsensa kouluun kauemmas. Mutta kyse voi olla myös uuden nousun alusta, jos keskiluokkaiset maahanmuuttajat haluavat siitä sellaisen tehdä. Kehitystä tarkastellaan seuraavassa lähinnä saksalaisten ja ranskalaisten esimerkkien ja tutkimusten valossa.

Kulttuurikonfliktia vai etnoluokkayhteiskuntaa?

Tutkimuksessaan kahdesta Kölnin korttelista Jürgen Friedrichs ja Jörg Blasius (2001, 50) toteavat, että vaikka konfliktit näyttävät olevan luonteeltaan uskonnollisia ja etnisiä, ne ovat myös konflikteja niukoista resursseista. Siksi voidaan puhua etnoluokkayhteiskunnasta (ethclass-society), kuten tehdään professori Wilhelm Heitmeyerin johtamassa tutkimuksessa. Tässä Bielefeldin yliopiston projektissa käsitellään sosiaalisia hajoamisprosesseja (desintegraatio) ja etnis-kulttuurisia konflikteja kolmessa Ruhrin alueen kaupungissa, kun luokan/kerrostuman ja etnisyyden elementit sulautuvat (Heitmeyer & Anhut 2000, 24).

Kaikki puhe luokkayhteiskunnasta tuntuu vanhentuneelta, mutta Heitmeyerin projektin mukaan desintegraatioprosessit vaikuttavat sosiaali-

siin ja etnisiin konflikteihin, jotka johtuvat niukoista resursseista ja arvojärjestyksistä (jotkut maahan muuttaneiden ryhmät nousevat johtosemaan). Maahanmuuttajien integraatio-ongelmat ovat sitä suurempia, mitä laajemmin sosiaalisen desintegraation prosessit koskettavat kanta-väestöön kuuluvia.

Etnoluokkayhteiskunta murentaa liberaalia urbaniteettia (Heitmeyer & al. 1998, 11): ”Tällöin nuo kauniit visiot liberaalista urbaniteetista paljastuvat vanhentuneiksi sosiaaliromanttisiksi kuvitelmiä ... ja urbaanisen toleranssin kulttuurilta eli välinpitämättömyydeltä (Indifferenz) katoaa perusta.” Siis toleranssi toimisi pelkkänä välinpitämättömyytenä tai piittaamattomuutena? Mutta jos se sellaisena horjuu kuten myös individualistinen ihanne, niin joudutaan etnoluokkaisen todellisuuden eteen.

”Liberaali ihanne” horjuu, koska sen tulkitsijat eivät ole samanlaisia kuin ne ihmiset, jotka monikulttuurisissa ja segregoituneissa miljöissä joutuvat elämään (Heitmeyer & Anhut 2000, 458): ”Millaista integraatiovoimaa on niillä moraali-veetömuksilla, joita määrittelykykyiset, koulutetut keskiluokkaiset miljööt ja niistä rekrytoituvat poliittiset eliitit esittävät ...?” Heitmeyer (2004c) kirjoittaa myös ”riskantista toleransista” eli toleranssi on seminaari- ja virkakieltä, mutta sitä käytetään epämääräisesti ”talouden, politiikan, tieteen, journalismin ja kulttuurin ’globalisoituneiden’ eliittien keskuudessa”. Usein suvaitsevaisuustyötä tekevät ihmiset asuvat itse muualla.

Muuttajien tulon vaiheet kiteytti Hampurin Wilhelmsburgin kaupunginosan kehittämissu-
jektin johtaja professori Dittmar Machule (1996): ”Ja kun ulkomaalaiset sitten kokevat olonsa kotoiseksi, niin kaikki on hienoa ja ihmeellistä, mutta sitten tulevatkin jo seuraavat ja niin ollaan jo ghetossa.”

Etnoluokkayhteiskunnan käsite on hankala ja siksi hätäisistä syysuhteista ulkomaalaisuuden ympärillä pitää varoittaa. Heitmeyerin projektissa tämä tehdään tarkoituksellisen hämärästi, eli ”objektiivisella rasiustasolla ja/tai tietyn alueen ulkomaalaisuuden korkeudella ei ole mitään suoraa ja systemaattista yhteyttä niiden rakenteellisten ja kulttuuristen konfliktien kanssa, joita oletetaan autoktonisen ja maahan muuttaneen väestön välillä” (Heitmeyer & Anhut 2000, 102).

Siis ei ole ”suoraa ja systemaattista yhteyttä” ja siksi ulkomaalaisuuden suhteen politiikassa harrastetaan ”detematisointia” eli vaimennetaan

ongelmia määritelmän tai tilastoin. Sitä edustaa se perinteinen ranskalainen linja, että halutaan puhua vain sekoituksesta (mixité sociale) eikä etnisestä sekoittumisesta. Tämä on linja monissa Pariisin alueen vasemmistovaltaisissa lähiökunnissa, joissa maahanmuutolla on yli 100-vuotinen historia, eli murros on tapahtunut asteittain, jolloin tilanne on jotenkin hallinnassa; esimerkkinä voidaan mainita Pariisin pohjoispuolella sijaitseva kommunistijohtoinen La Courneuve (Hynynen 2003, 54). Tavallaan tilanne on ”hallinnassa”, jos se nähdään vain nuoriso-ongelmana.

Alkuvaihe: Gennevilliers ja Leninin puolustus

Ranskassa ja Saksassa oli 1970-luvulla yrityksiä rajata ulkomaalaisuuden kasvua 10–20 prosentin tasolle, koska ennakoitiin ongelmia uusissa lähiöissä. Ranskan kommunistinen puolue PCF kampanjoi vuonna 1981 Pariisin alueella maahanmuuttajien tasaisemman asuttamisen puolesta. Nämä yritykset jäivät yleensä lyhytkestoisiksi aikeiksi, koska ne olivat ristiriidassa teollisuuden työvoimatarpeiden kanssa (Hynynen 2003, 56–57).

Olivier Masclat on tutkinut Gennevilliersin kaupunkia esimerkkinä vasemmiston harjoittamasta rajaamispolitiikasta. Kommunistinen pormestari Waldeck L’Huillier totesi vuonna 1972 (Masclat 2003, 49): ”Immigranttityövoiman osuus vääristää kaikki laskelmamme”. Osuus oli ylittämässä 30 prosentin rajan. Kyse ei ollut vain asumisesta, vaan muuttajien koulutus-, terveys- ja sosiaaliset tarpeet olivat suuri haaste ”kunnalliskommunismien kukkasille”.

Kaupungissa Luthin lähiön asukasmäärä ylitti 10 000:n rajan 1970-luvulla. Puolet asunnoista oli omistusasuntoja ja lisäksi oli sekä kaupungin että yksityisten halpavuokraisia HLM-asuntoja. Elinkeinoelämän rakentaja OCIL pystytti kolossit Molière ja Jean-Vilar. Kaupungin HLM rakensi kolossit Lénine ja Diderot.

Kehitys yksityisissä HLM-taloissa yllätti kaupungin. OCIL:n ideana 1960-luvulla oli saada keskiluokkaista väkeä, mutta historian ironiana toimihenkilöt ja insinöörit tulivat vain muutamaksi vuodeksi (Masclat 2003, 56). OCIL-yhtiöt joutuivat avaamaan porttinsa immigranteille, ja jo vuonna 1972 maahanmuuttajien jälkeläiset olivat enemmistönä lasten keskuudessa. Kuin-

ka väkeä saattoi asettua niihin, kun vuokrat ovat kalliimpia kuin kaupungin HLM-taloissa? Monilapsiset perheet kykenivät maksamaan vuokransa lapsilisien avulla.

Sen sijaan kaupungin HLM-taloissa immigraanttien osuus saatiin pysäytettyä 10 prosentin tasolle jo 70-luvulla. Kun Masclet (2003, 27) kyseli etnisistä kriteereistä, HLM:n edustajat kiusaantuivat. Mutta parikymmentä vuotta sitten L'Huillierin seuraaja Lucien Lanternier (1984, 1665) puhui avoimesti Léninen puolustamisesta ja maahanmuuton pysäyttämisestä: ”Kapitalistien maahanmuuttopolitiikkaa ei voida asettaa ranskalaisten työläisten eikä siirtotyöläisten maksettavaksi.” Sen on oltava kaikkien vastuulla. Vaikka siirtotyöläisten ja ranskalaisten luokkataistelu yrityksissä ”riistää vastaan” on vähentänyt ongelmia, yhteiselo eli ”kohabitaatio” yritysten ulkopuolella ei ole helppoa (Lanternier 1984, 1661–1662).

Lanternier arvosteli yksityisiä HLM-yhtiöitä. Vain mikäli immigrantti muuttaa pois kaupungin omistamasta tai yksityisestä HLM-asunnosta, asunto voidaan antaa toiselle vastaavalle. Määrän kasvu näissä asunnoissa on pysäytettävä heidän itsensä eduksi (Lanternier 1984, 1666): ”Sanon tämän teille aivan rauhallisesti, me kannatamme immigraation blokkamista.” Blokkamista ”tarvitsevat kaikki”, sillä Lanternier’n mukaan ei ole keinoja, mikäli tulisi uusi immigranttien aalto.

Lanternier ennusti vuonna 1984, että vaikeudet tulevat jatkumaan vielä kymmenkunta vuotta, mutta ne ovat jatkuneet tähän päivään asti. Haastattelussa hän ei halunnut puhua selkeästi mistään kiintiöistä eli siitä, että 8 prosenttia olisi hyvä mutta 10 prosenttia pahasta. Masclet’n tutkimus osoittaa, että Lanternier oli kehityksessä jäljessä.

Lénineä siis puolustetaan ja talot on ”bunkerisoitu” ympäristön riskejä vastaan. Ne ovat HLM:n vahtien tarkassa valvonnassa. Immigranttien sijaan on hyväksytty asukkaiksi yhä köyhempiä ranskalaisia, mikä näkyy vuokratilastien kasvuna. Vaalitaktisesti politiikka lienee epäonnistunut, sillä äärioikeiston Front National saa Léninessä korkeimman kannatuksensa kaupungissa (Masclet 2003, 76).

Rehabilitaatioprojektilla 1990-luvulla haluttiin puolustaa ”sosiaalista sekoitusta” eli sitä, että keskiluokkaisia ei muuttaisi pois. Jopa ”takaisinvaltauksista” (reconquete) puhuttiin (Masclet 2003, 210). Kaupunki sai vuonna 1991 aikaan

valtion viranomaisten ja yksityisten HLM-yhtiöiden kanssa sopimuksen, jolla tavoiteltiin ”parempaa sosiologista tasapainoa korttelissa”, eli haluttiin lopettaa huonompiosaisen väestön keskittäminen tiettyihin taloihin (Masclet 2003, 212).

Paradoksaalista ”takaisinvaltauksista” yritettiin Dreux’n kaupunkiprojektissa 1990-luvulla, jolloin Chamardsin lähiöön haluttiin saada uudestaan lisää kantaranskalaisia. He kohtasivat kuitenkin torjuntaa maghrebilaisten taholta, mikä herätti puhetta ranskalaisvastaisesta tai käänteisrasismista, kuten tutkija Michèle Tribalat ilmaisee (1999, 70–71). Tavallaan kaupunki yritti tätä takaisinvaltauksista ”valkoisen pohjasakan” avulla, sillä kaupunki siirsi keskustasta moniongelmaisista ranskalaisperheitä lähiöön, jossa maghrebilaiset luonnehtivat heitä tuolla ilmaisulla (Tribalat 1999, 92).

Hierarkia käänteistyy toiseuden alle

Lanternier’n edellä mainittu selkeä puhe blokkauksen puolesta oli 1980-luvun alun kieltä. Näin ei enää voitu puhua Front Nationalin nousun jälkeen. Kohabitaation ongelmat ovat selkeästi esillä mainitussa Bielefeldin projektissa. Ongelmien kärjistymistä ei voida välttää silloin, kun muuttajien osuus alueella ylittää tietyn rajan ja hierarkiasuhteet kantaväestön ja muuttaneiden välillä käänteistyvät eli ”sosiaalinen arvojärjestys” muuttuu (Heitmeyer & Anhut 2000, 65). Entisestä enemmistöstä tulee vähemmistö ja päinvastoin, kun esimerkiksi julkisessa tilassa kulttuurisen symboliikan tai fyysisen läsnäolon johdosta tapahtuu käänteistyminen.

Kyse on siis eri asiasta kuin etnisen suosituimmuusjärjestyksen mittaamisesta, jota suomalaisenkin osalta on tutkittu (Jasinskaja-Lahti & al. 2002, 25). Tällainen tutkimus sopii vielä urbaanin individualismin vaiheeseen sellaisella alueella, jossa kantaväestö vielä on ”valtaväestöä”, jonka edustajilla on suosituimmuuden osalta mielipiteitä naapureista, lasten avioitumisista jne. Mutta jos se jää vähemmistöksi, tällaisia ei enää kysellä.

Käänteistymisen osalta voidaan lähteä kerrostalon rapusta tai omakotialueesta ja päätyä kadunpätkän kautta kortteliin ja jopa kaupunginosaan. Kantaväestö yrittää vielä ”reklamoida etuoikeuksiaan” (Heitmeyer & Anhut 2000, 107). Epätavoisesta puolustautumisesta kertoo Jörg Hüttermann Duisburgin Marxlohista, kun saksalaisnain-

nen ripustaa aitaan kylttejä ”varokaa sianihraa”, koska hän kuvittelee turkkilaisnuorten liikkuvan öisin tontilla (Hüttermann 2000, 284).

Ranskassa Véronique Le Goaziou on tutkinut äärioikeiston äänestäjiä eräissä lähiöissä mm. Pariisin alueella ja pohtii ”toiseuden” muodonmuutosta; pitää nähdä tämän ”toisen massiivinen ja usein pakottava läsnäolo lähiöissä” (Perrineau 2001, 132). On vaikeaa vältellä tätä ”toista” näissä asuinoloissa, koska se on niin lukuisa, meluisa ja lähellä. Ihminen ei enää valitse suhtautumista ”toiseen” vaan joutuu alistumaan, ja siten muuttajat koetaan jopa vihollisina (Perrineau 2001, 133). Le Goaziou ei silti puhu hierarkioiden käänteistymisestä vaan siitä, että äänestäjät kokevat ”pelin sääntöjen” muuttuneen. Niissä on kyse perinteistä ja toimintavoista ilman, että ne edustaisivat jotakin juhlallista ranskalaista hierarkiaa.

Ns. pelin säännöt muuntuvat kysymykseksi, keiden oikeastaan pitää sopeutua. Hampurin Mittin piirivaltuutettu Mathias Oldhaver (SPD) (1998) totesi, ettei enemmistö voi vähemmistöön integroitua tarkoittaen Veddelin kaupunginosan (ulkomaalaisuus yli 60 prosenttia) turkkilaisemmistöä.

Konfliktien tasot ja tulkintakulttuurit

Haastattelussa keväällä 2004 Heitmeyer (2004a) ennakoii, että saksalainen yhteiskunta on vaarassa joutua lähivuosina konflikteihin muuttajien kanssa: ”Enemmistön ja vähemmistöjen suhteet lukuisissa kaupungeissa ja kaupunginosissa tulevat dramaattisesti kääntymään.”

Detematisointi ei enää toimi, jos kanta-asukkaat alkavat muuttua yhä ranskalaisemmiksi tai saksalaisemmiksi ja vastaavasti tulokkaat maghrebilaisemmiksi tai turkkilaisemmiksi. Tässä kärjistyvien asenteiden maaperässä voidaan erottaa toisistaan mikro-, meso- ja makrotasot (Heitmeyer & Anhut 2000, 60–62).

Ryhmien väliset konfliktit saattavat levitä mesotasolta ylöspäin politiikan makrotasolle mutta ainakin alaspäin mikrotasolle yksilöiden väliseksi. Mesotasolla – uskonnolla, rodulla tai kansallisuudella – ei ole välitöntä tekemistä alkuperäisten syiden kanssa, mutta konfliktin yksi osapuoli ottaa sen syntipukiksi (Heitmeyer & Anhut 2000, 64). Visio kovaäänisestä moskeijassa oli Duisburgin Marxlohissa viimeinen pisara ja vuonna 1996

asukaskokouksessa saksalainen huusi turkkilaisille, että ”te olette meiltä jo kaapanneet housut, jättäisitte meille edes paidan” (Heitmeyer & Anhut 2000, 428). Kölnin osalta Friedrichs ja Blasius (2001, 49) toteavat, että ”sekä saksalaiset että turkkilaiset haastateltavat näkevät syyt taloudellisiin ja sosiaalisiin ongelmiin siinä toisessa ryhmässä”.

Kantaväestön ja joidenkin maahanmuuttajaryhmien väliset suhteet kokevat murroksen, kun nuorten miesten määrä ja nopea mobilisaatiokyky muuttavat tilanteen (Hynynen 2003, 92–93). Tribalat (1999, 244) kertoo kolarista Dreux’n lähiössä, kun maghrebilaisen ajajan tukena oli heti kymmenkunta ihmistä ja poliisiin saapuessa sata todisti, että vika oli toisessa. Maahanmuuttajien pojat ovat asteittain omineet tiloja omiin tarkoituksiinsa, eikä muilla asukkailla ole enää voimaa kontrolloida heitä (Masclat 2004).

Mikro- ja makrotasojen ero näkyy sitenkin, että kantaväestöön kuuluvalla voi jälkimmäisellä tasolla olla muukalaisvastaisia mielipiteitä, mutta silti hänellä on rauhallisia lähisuhteita (Masclat 2003, 104): ”Jokainen haastatelluista ranskalaisista kertoo tuntevansa perheitä, ’joilla on asiat kunnossa’ tai ’nuoret järjestyksessä’.” Eli vähitellen kehittyy esimerkiksi vaimojen ja lastenhoidon kautta suhteita, eikä ranskalainen ”enää pane kaikkia arabeja samaan sakkiiin” (Masclat 2003, 105).

Wilhelmbergin osalta kehittämisprojektin Jens Usadel viittaa tulokseen, että kysyttyä ihmisiä sanovat, ettei omalla asuinalueella ole mitään erityisiä ongelmia, mutta muualla Wilhelmsburgissa on. Usadelin (1998) mukaan tässä on jotakin outoa, ”minkä jo vaalituloksetkin osoittavat”. Ehkä tämä asenne kertoo samasta seikasta, jota Matti Korteinen aikoinaan (1982) tarkoitti ”onnellisuusmuurilla”.

Tehdasasunnoista pientaloalueille

Projektin määritelmä käänteistymisestä koskettaa 1–2 miljoonaa ihmistä Saksan kortteleissa, mutta kun julkisuus sekoittaa kadunpätkät kortteleiksi, ”ghettoutuminen” liikuttaa miljoonia muitakin. Kanta-asukkaiden poismuutolle on toki muitakin syitä kuin tulijoiden koostumus. Kortteleiden kesken löytyy selviä eroja. Ensinnäkin vanhoja työläiskortteleita ja tehdasasuntoja jätettiin 1960-luvulta lähtien purkamatta, kun niihin voitiin asut-

taa maahanmuuttajia. Näitä löytyy rautateiden, hiilikaivosten, terästeollisuuden jne. jäljiltä. Jotkut korttelit siis pelastuivat vain maahanmuuttajien ansiosta, kuten Hampurissa Veddel ja eräät Wilhelmsburgin kaupunginosan alueet. Kärjistäen voidaan Pariisinkin ympäristöstä todeta, että vain siirtolaisten ansiosta on kyetty pidentämään hiililämmityksellä toimivien talojen ikää.

Duisburgin Marxlohissa jotkut turkkilaiset luonnehtivat ”ghettoaan” siten, että saksalaiset pitävät heitä kontrollissa, ja vertasivat kohtaloon juutalaisten kohtaloon (Heitmeyer & Anhut 2000, 421). Teräsyhtiö Thyssen toteaa, ettei näitä ikääntyneitä asuntoja ole haluttu modernisoida, jottei turkkilaisilta työläisiltä tarvitse peria korkeampaa vuokraa (Heitmeyer & Anhut 2000, 367). Yhtiö kuittaa saksalaisen naapuruston protestit sillä, ettei näin vajavaisen varustetason asuntoihin löydy saksalaisia.

Maahanmuuttajien ansiosta taloja on pelastettu purkamiselta, mutta nyt kaikki osapuolet ihmettelevät. Ääritapauksissa voidaan puhua jopa ”karkotuskortteleista” (Abschiebequartieren), jollainen on Billbrook Hampurissa. Kun purkua odottaviin, torakoita viliseviin 60-luvun taloihin sijoitettiin vuosituhannen vaihteessa väkeä entisen Jugoslavian alueelta, kaupunginosan ulkomaalaisosuuksien harppasi yli 70 prosenttiin.

Edellä kuvattu Gennevilliersin yksityisten vuokratulojen ”tipahtaminen” nopeasti alaspäin siirtotyöläisten asunnoiksi ei ole yksittäinen ilmiö, vaan Ranskassa on useita esimerkkejä siitä, että betonilähiössä jokin yksityiseltä pohjalta 60-luvulla rakennettu vuokratalo mullistuu vuokralaisten osalta. Joissakin tapauksissa alun perin omistusasunnoiksi ajateltu torni kääntyy lähinnä maahanmuuttajien vuokratilaksi, kuten Pariisin alueen kunnissa Clichy-sous-Bois ja Montfermeil.

Saksassa vuokra-asumisen kriisiä tarkasteli Saksan sosiaalisten asuntoyhtiöiden keskusliiton GdW:n tutkimus ”ylirasitetuista naapurustoista” (Überforderte ..., 1998). Ylirasitettuja ovat monet kotimaiset asukkaat, joilta yhteiselämässä maahanmuuttaneiden kanssa vaaditaan ponnistelua integraation eteen. He kokevat itsensä ”muukalaisiksi omassa maassaan” (Überforderte ..., 1998, 4). Jouduttuaan korttelissa vähemmistöksi he etsivät pakopaikkaa äärioikealta ja toivovat, ettei ulkomaalaisia enää sijoitettaisi lisää. Julkiset yhtiöt eivät kuitenkaan ole tarkoituksellisesti ryhtyneet järjestämään etnisiä taloja tai edes rappuja.

Kirjavia esimerkkejä löytyy perinteisistä työväestön kaupunginosista. Friedrichs ja Blasius näkevät selviä eroja kahden korttelin välillä Kölnissä. Keskustan vanhan työläiskorttelin Kalkin koko ulkomaalaisuus on 38 prosenttia, mutta koulussa ja nuorisossa se on kääntynyt. Kölnin laidalla Kölnbergin lähiössä se on 84 prosenttia. Se on 70-luvulla rakennettu betonilähiö ja tunnetuin Kölnin ”sosiaalisista polttopisteistä”. Tutkimuksen mukaan Kalkin saksalaisista 44 prosenttia mainitsee ”ulkomaalaiset” asiana, joka ei miellytä, mutta Kölnbergin saksalaisista vain 20 prosenttia (Friedrichs & Blasius 2001, 60). Tämä tulos Kölnbergin saksalaisvähemmistön kannasta ehkä kertoo ”kohtaloon alistumisesta”, tai sitten alueen valtaenemmistöön on totuttu. Heidän keskuudessaan korostuu moniongelmaisten sosiaalitapausten osuus. Kölnbergin turkkilaisten keskuudessa on enemmän halua muuttaa pois kuin saksalaisten, jotka ovat ikään kuin ”päätepisteessään”.

Duisburgin kaupungin tutkimuksessa Marxlohin osalta on saatu samankaltaisia tuloksia. Molempien ”etnisten” asuinalueiden asukkaat olivat tyytyväisempiä olosuhteisiinsa kuin murren kokevien ”keskusaluiden” (Meinungsbilder ..., 1999, 6). Niillä siis saksalaisenemmistö on supistumassa. ”Keskusalueilla” etnisten alueiden välissä on suurempaa epävarmuutta tulevaisuuden suhteen. Lisäksi tilanne muuttuu koko ajan, sillä osa vuoden 1996 saksalaisalueista oli kahdessa vuodessa muuttunut ”keskusalueeksi” (Meinungsbilder ..., 1999, 8).

Samankaltaista tietoa tuo vertailu yhteiselämän ongelmista Marxlohissa ja sen naapurissa Bruckhausenissa, jossa jo on ulkomaalaisenemmistö. Bruckhausenin saksalaisista 38 prosenttia katsoo, että ”yhteiselämässä on usein suuria ongelmia”, mutta Marxlohin saksalaisista tätä mieltä oli 62 prosenttia. Turkkilaisista on tätä mieltä Marxlohissa 13,8 prosenttia mutta Bruckhausenissa vain 3,1 prosenttia (Heitmeyer & Anhut 2000, 414). Siis kun hierarkia on kääntynyt kuten Bruckhausenissa, kantasaksalaiset ovat tähän alistuneet tai havainneet, ettei erityisiä ongelmia olekaan.

Pientaloalueilla murros näkyy toisenlaisena. Sveitsiläinen toimittaja Markus Somm soveltaa amerikkalaista käsitettä ”tipping point”, jolla kuvattiin mustan keskiluokan tuloa omakotialueille. Ensimmäisen mustan perheen muutto valkoiselle alueelle ei aiheuttanut mitään (Somm 2004, 40): ”Sitten tulee joitakin lisää – ja yhäkkinä jostakin tietystä prosenttiluvusta alkaen alue ”kip-

pautuu.’ Valkoiset alkavat pikaisesti muuttaa ja parin kolmen vuoden kuluessa valkoinen alue muuttuu mustaksi.

Tämän ”tipping pointin” perusteella voidaan tarkastella Ranskassa ja Saksassa alueita, jotka sijaitsevat betonitorniien lähellä. Kanta-asukkaat ehkä yrittävät ”bunkerisoida” aluetta ja järjestäytyä myyntiä vastaan eli etsiä ranskalaista ostajaa, jos joku on myymässä kuten Mulhousessa (Hynynen 1997, 17). Samaa on yritetty Marxlohin itäreunan pientaloalueella.

Hampurin Wilhelmsburgissa turkkilaiset ammattimiehet alkoivat 1990-luvulla muuttaa betonitorneista ja ostaa läheltä omakotitaloja. Alueen nimi oli toukokuuhun 1945 Hermann-Görling-Siedlung, eli se edusti natsikauden sosiaalista asuntotuotantoa. Haastattelussa 1998 paikallisvaltuuston jäsen Günther Glatz (SPD) (1998) luonnehti, että ”Mustafa tulee ja maksaa 50 000 DM ylihintaa”. Kuitenkin vuonna 2002 murros oli edennyt niin, ettei saksalainen myyjä enää löytänyt turkkilaista ylihinnan maksajaa vaan joutui myymään halvemmalla (Hynynen 2003, 105–106). Täällä ei syntynyt järjestäytymistä myyntejä vastaan vaan vain pelkoa oman asunnon hinnan laskusta, jos muutaman vuoden odottaa. Alueella tapahtui vaaleissa 2001 voimakas siirtymä kristillisdemokraateilta äärioikealle.

Segregaatio pienten päätösten tyranniana

Sellainen suorapuheinen ”blokkauk”, jota kaupunginjohtaja Lanternier haastattelussa 1984 edusti, on siis jäänyt unhoon. Niinpä Masclat (2003, 61) kiteyttää segregaatiota ja maahanmuuttajien asettumista ”pienten päätösten tyranniaksi”. Siten asettuminen taloon ja kortteliin tulee jotenkin säädellyksi. Kaupunkijohdon suhtautuminen on ”kompleksista”, koska se kierteleé tutkijan kysellessä asunnonjaon perusteita (Masclat 2003, 27). Kommunistien oli varjeltava solidarisuuden ilmettä immigrantityöläisiä kohtaan ja toisaalta hienovaraisesti yritettävä vähentää heidän osuuttaan. Niinpä kaupungin edustajat eivät kykene selvittämään toimintansa logiikkaa, ”koska pelkäävät syytöksiä rasismista”. Samankaltaista verkottelua harrasti Duisburg onnistuessaan vuodesta toiseen lykkäämään kovaäänisen tuloa moskeijaan. Kaupunki jätti asian kansalaiskeskustelun varaan, jolloin hyväksyntää ei tietenkään löytynyt (Hynynen 2003, 93–94).

Tästä pienten päätösten tyranniasta on vaikeaa puhua ja sitä on hankala tutkia. Duisburgin kaupungin raportissa käsiteltiin Heitmeyerin tutkimusta turkkilaisnuorista ja pidettiin ongelmallisina senkaltaisia käsitteitä kuin ”islamperusteiset ylemmyysvaateet” (islambezogene Überlegenheitsansprüche) tai ”uskonnollisesti perusteltu väkivaltavalmius” (Förderung ..., 1998, 4). Näitä tutkimustuloksia nimittäin käytetään laajalti politiikan ja tiedotuskohun tarpeisiin, ja Heitmeyer itse totesi, että ”joko ongelmakentästä tehdään tabu tai sitä skandalisoidaan”.

Mielenkiintoinen on esimerkiksi Hampurin ja Duisburgin ero. Edellisessä poliittinen keskustelu torjui viime vuosiin saakka niitä hierarkiaan liittyviä lähtökohtia, joita Bielefeldin projekti korostaa. Duisburgissa realistiseen keskusteluun päästiin aikaisemmin.

Eikö tämä pienten päätösten tyrannia kuvakin kehitystä joillakin alueilla Helsingissä ja Turussa? Kaupungin vuokratatolot eivät ole samankaltaista saavutusta ja ylpeyden aihetta kuin Léline Gennevillein kimmunisteille, joten blokkaukseen ei ryhdytä. Sen sijaan asioita pallotellaan ja toimitaan pienten päätösten kautta. Tälle ei vaihtoehtoa ole niin kauan, kuin Seppo Paananen ironia pitää paikkansa, eli suomalaiset on syyllistetty olemaan hiljaa ja välinpitämättömyydestä on tullut kansalaishyve (Paananen 2002, 382): ”Kukaan ei oikein tiedä, miten ulkomaalaisista saa puhua vai onko aihepiiri kokonaan kielletty.” Siten keskustelussa on sellaista, mitä Ranskassa kutsutaan sanalla ”angélisme” ja Saksassa sanalla ”Gutmenschentum”, eli asioita tarkastellaan ikään kuin enkelin silmin.

Hiljaisuutta järkyttää hetkeksi oikeistolaisen populismin menestys. Halme sai kannatusta maaliskuussa 2003, mutta sitten kunnallisvaaleissa 2004 saatiin äänestysprosentti laskemaan. Oliko Halmeen äänestämässä kyse myös samasta asiasta, josta Masclat (2003, 295) toteaa Frontin äänestämässä, että niin tehdään siinä vaiheessa, kun äänestäjä ei enää usko voivansa vaikuttaa asioiden kulkuun vaan nostaa kätensä ylös.

Vasta kun on liian myöhäistä

Heitmeyer toteaa, että ongelmiin kannattaisi puuttua riittävän varhain (2004b): ”Mutta onko yhteiskunta oppimiskykyinen reagoidakseen oireisiin ajoissa.” Reagoitua estää populistinen po-

litisointi näissä asioissa. Toisaalta maahanmuuttajien keskuudessa ollaan tyytyväisiä, kun heitä on talossa yhä enemmän ja enemmän, kunnes he havahtuvat, että kanta-asukkaista on jäljellä enää vain se viimeinen leskivaimo, kuten Suomesta Wilhelmsburgiin 70-luvulla avioitunut Ella-Maija Griess (2001) totesi.

Jottei tähän asti ajauduta Wilhelmsburgissa, naiskeskus Verikomin edustaja Reyhan Güzel kiteyttää (2001, 1): ”Kun jossakin kaupunginosassa on korkea maahanmuuttoaste, tilannetta ei voida hallita ilman yhteiskunnallista ohjausta ja integraatiotoimenpiteitä.” Lähinnä näillä toimilla jarrutetaan kanta-asukkaiden poismuuttoa.

Suomen kaupunkien osalta voidaan esittää hypoteesi, että kun kaupunginosan ulkomaalaisuus ylittää 20 prosentin tason, tällainen ”tipping point” alkaa lähestyä. Nimittäin koulussa ja katukuvan nuorisossa osuus alkaa lähestyä 50:tä prosenttia ja kanta-asukkaiden poismuutto alkaa kiihtyä. Millaista halua tai kykyä olisi ohjata kehitystä niin, että syntyisi tasaisesti ympäri kaupunkia 15–20 prosentin alueita? Markkinaliberalismi ja sen objektiivisena liittolaisena monikulttuurisuus kieltävät tällaiset haaveet, joten keskittymistä syntyy pienten päätösten kasautumina. Sitten on vain uskottava edellä mainittuihin Duisburgin ja Kölnin malleihin, että kantaväestö on tyytyväisempää jäätyään 30 prosentin vähemmistöksi kuin 70 prosentin enemmistö.

Toisaalta Suomessa tuskin syntyisi keskittymiä tehdasasuntoihin. Visio maahanmuuttajien asettumisesta puunjalostuspaikkakuntien tyhjilleen jääneisiin asuntoihin on hyvin epätodennäköinen. Sen sijaan voidaan poimia joitakin kysymyksiä:

– Millaista poismuuttoa on yksityisistä omistuksen- ja vuokraloista? Voisiko sellaisissa alkaa nopeakin hintojen alentuminen, joka ilmentäisi ”tipping pointin” lähestymistä?

TIIVISTELMÄ

Pertti Hynynen: Kun kortteli kippautuu. Etnisten hierarkioiden käänteistyminen

Lähiöongelmat ovat tuoneet keskustelua myös etnisen koostumuksen muutoksesta. Kun talossa, korttelissa tai kaupunginosassa maahanmuuttajien osuus jatkuvasti kasvaa, kantaväestöstä tulee vähemmistö. Ranskassa ja Saksassa oli 1970-luvulla yrityksiä rajata kehitystä eli kanavoidsa maahanmuuttajia tasaisemmin

– Millaisia oireita näkyy suurten kerrostalojen naapurustossa olevilla pientaloalueilla?

– Onko merkkejä siitä, että jokin alue alkaisi nousta menestyneiden maahanmuuttajien ansiosta?

Voisiko Suomessakin joillakin pientaloalueilla edetä ”Göring-Siedlungin” kaltainen murros muutaman vuoden sisällä? Tuo ”tipping point” saattaisi tulla sitäkin kautta, että joku liikemies – venäläinen? – ostaa kalliilla hinnalla pari kolme taloa; seuraavat saakin halvemmalla.

Kun ”tipping point” on ylitetty, ollaan tilanteessa, josta SPD:n raportissa Duisburgin Marxlohista todetaan (Leitbild ..., s. 4): ”On ilman illuusioita tunnistettava, ettei edes vahvojen tukitoimien avulla eri väestöryhmien alueellista ja sosiaalista erottautumista enää kääntää taaksepäin.” Kaupunginosatoimiston johtaja Hartmut Eichholz (2001) saattoi vain toivoa, että turkkilaisten lisäksi alueella asuisi myös muita ryhmiä afrikkalaisista puolalaisiin. Vastoin angloamerikkalaisen mallin houkutusta tulisi toimia niin, ettei ulkomaalaisuudessa mikään etninen ryhmä kaupunginosassa saisi hallitsevaa roolia.

Miten voisi luonnehtia jäljelle jääneitä kanta-asukkaita? Heistä ei juuri olla kiinnostuneita, koska elämäntapojensa tai poliittisten asenteidensa vuoksi heidät on helppo tuomita. Rasismien sijaan on varmempaa puhua ksenofobiasta. Uskallusta rasismiin on nimittäin vaikeaa löytää kippautumisen jälkeen. Myös voidaan soveltaa nativismien käsitettä, kuten saksalainen äärioikeiston tutkija Michael Minkenberg tekee. Se tarkoittaa muukalaisvastaisuuden erityistapausta eli ulkomaisten vaikutusten torjuntaa ilman etnisiä kriteerejä (Minkenberg 1998, 119). Nativismi on jäämistä pelkiksi alkuasukkaiksi, joiden on eristäydyttävä oloihinsa tai alistuttava ympäristöönsä, kuten ruvettava käymään sen ulkomaalaisen kaupassa, vaikkei sieltä sikaa saisikaan.

kaupungin sisällä. Maahanmuuttajien asettumista haluttiin ”blokata” esim. 10–20 prosentin tasolle.

Teollisuuden työvoimatarpeidenkin johdosta hankkeet jäivät lyhytaikaisiksi. Keskusteluakin kaihdetaan, kunnes ollaan tilanteessa, jolloin ei enää voida mitään tehdä, kun kantaväestön poismuutto on kiihtynyt. Sitten ohitetaan vaihe ”tipping point” ja aletaan puhua korttelin käänteistymisestä tai kippautumisesta. Tutkimuksenkin piirissä kaihdettiin pitkään tätä todelli-

suutta, eli lähiöongelmien osalta vältettiin puhumasta etnisyyksistä.

Saksassa Bielefeldin yliopistossa toteutettiin Wilhelm Heitmeyerin johdolla 1990-luvulla tutkimus (Bedrohte Stadtgesellschaft), jossa käsitellään ”hierarkiasuhteiden käänteistymistä”. Keskeinen käsite on ”etnoluokkayhteiskunta” eli etnisten ja sosiaalisten elementtien kietoutuminen alueen ulkomaalaisuuden kasvaessa. Tutkimus erittelee konflikteja näissä kaupunkimiljöissä.

Johdonmukaisen ”blokkauksen” osalta ranskalainen tutkija Olivier Masclat teki urauurtavan tutkimuksen

Gennevilliersin kaupungin kehityksestä. Siellä kommunistijohtoinen kaupunki onnistui pysäyttämään maahanmuuttajien asettumisen kaupungin vuokratiloihin. Tässä politiikassa oli kyse ”pienien päätösten tyranniasta” ilman johdonmukaisia yleisiä perusteluja.

Siirryttäessä Suomeen on ensinnäkin todettava, että Saksassa ja Ranskassa kehityksellä on eri muotoja julkisten vuokra-talojen, muiden kerrostalojen ja pientalo-alueiden osalta. Kippautuneista kortteleista on kuitenkin sanottava, että monissa tapauksissa ne ovat olemassa vain maahanmuuttajien ansiosta. Siten on pidennetty purettavaksi aiottujen talojen elinikää.

KIRJALLISUUS

EICHHOLZ, HARTMUT: Haastattelu Duisburgissa 23.11.2001

FRIEDRICH, JÜRGEN & BLASIUS, JÖRG: Sozial-räumliche Integration von Türken in zwei Kölner Wohngebieten. Deutsche Zeitschrift für Kommunalwissenschaften 1/2001

FÖRDERUNG DER ZUGEHÖRIGKEIT – BEITRÄGE ZUR INTEGRATION. Stadt Duisburg 1998

GLATZ, GÜNTHER: Haastattelu Hampurissa 18.10.1998

GRIESS, ELLA-MAIJA: Haastattelu Hampurissa 18.11.2001

GÜZEL, REYHAN: Leitstelle Zusammenleben auf kommunaler Ebene. Sicherheitskonferenz Wilhelmsburg, 2001

HEITMEYER, WILHELM: Das ist eine halbierte Aufklärung. Die Tageszeitung 24.10.2001

HEITMEYER, WILHELM: Die deutsche Gesellschaft muss Konflikte mit Migranten riskieren. Die Tageszeitung 5.5.2004. 2004a

HEITMEYER, WILHELM: Es geht um die Aufwertung der Eigengruppe. Die Tageszeitung 3.12.2004. 2004b

HEITMEYER, WILHELM: Riskante Toleranz. www.buendnis-toleranz.de, 2004. 2004c

HEITMEYER, WILHELM & ANHUT, REIMUND: Bedrohte Stadtgesellschaft. München: Juventa, 2000

HEITMEYER, WILHELM & DOLLASE, RAINER & BACKES, OTTO: Die Krise der Städte. Frankfurt am Main 1998

HERKOMMER, SEBASTIAN: Architektur und soziale Stadtentwicklung. Hamburg: VSA Verlag, 2004.

HYNYNEN, PERTTI: Monikulttuurinen Eurooppalinnoitus. Tampere: Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, 1997

HYNYNEN, PERTTI: Kantaväestö vähemmistöksi. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 2003

HÜTTERMANN, JÖRG: Der avancierende Fremde.

Zeitschrift für Soziologie, August 2000, 275–293
JASINSKAJA-LAHTI, INGA & LIEBKIND, CARMELA & VESALA, TIINA: Rasismi ja syrjintä Suomessa. Helsinki: Gaudeamus, 2002

KORTTEINEN, MATTI: Lähiö. Keuruu: Otava, 1982

LANTERNIER, LUCIEN: Sur le terrain. Les Temps Modernes, Mars-Avril-Mai 1984, 1658–1669

LEITBILD MARXLOH. SPD-Fraktion im Rat der Stadt Duisburg

MACHULE, DITTMAR: Haastattelu Hampurissa 19.3.1996

MASCLAT, OLIVIER: La gauche et les cités. Paris: Dispute, 2003

MASCLAT, OLIVIER: Le rendez-vous manqué de la gauche et des cités. Le Monde diplomatique, janvier 2004

MEINUNGSBILDER UND VERHALTENSUSTER IN DUISBURG-MARXLOH. Duisburg: N.U.R.E.C.-Institute, 1999

MINKENBERG, MICHAEL: Die neue radikale Rechte im Vergleich. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1998

OLDHAVER, MATHIAS: Haastattelu Hampurissa 21.10.1998

PAANANEN, SEPPÖ: Maahanmuuttopolitiikan Nokia. Yhteiskuntapolitiikka 67 (2002): 4, 379–382

PERRINEAU, PASCAL: Le Symptome Le Pen. Fayard, France 1997

PERRINEAU, PASCAL: Les croisés de la société fermée. Gémenos: Éditions de l'Aube, 2001

SOMM, MARKUS: Wie viel ist zu viel? Die Weltwoche 23.9.2004, 38–43

TRIBALAT, MICHÈLE: Dreux, voyage au coeur du malaise français. Paris: Syros, 1999

USADEL, JENS: Haastattelu Hampurissa 15.10.1998

ÜBERFORDERTE NACHBARSCHAFTEN: Köln: GdW Schriften 48, 1998.